

מלחמת יום הכיפורים

מושגים, הערכות, מסקנות

תא"ל דב תמרי

הערכת תוצאות המלחמה
הערכת תוצאותיהן של המלחמות שקדמו למלחמת יום הכיפורים הייתה קלה לכאור רה. בעקבות מלחמת העצמאות קמה מדינת ישראל העצמאית בגבולות אפשריים. מבצע "קדש" הסתיים בהישג צבאי ברור. מלחמת ששת הימים הייתה הישג צבאי נדיר. לא כך נסתיימו פעולות הגמול של שנות ה-50 ומלחמת ההתשה בשנים 1969-1970. השאלה הנשאלת אם כך היא האם יש להעריך את תוצאות המלחמות על פי הישגים שהושגו בשרה הקרב?

ההגדרה הקלאסית למושג "ניצחון" אומרת, כי ניצחון צבאי פירושו הכרעת האויב בשרה הקרב, כניעתו ללא תנאי ויצירת מצב בו יכול המנצח להכתיב למנוצח את תנאיו בתחומים המדיניים והחברתיים, לשנות את המשטר ואפילו את הכלכלה. (דוגמת ניצחון בעלות הברית על גרמניה וניצחון ארה"ב על יפן במלחמת העולם השנייה).

אם נקבל את ההגדרה הקלאסית יתברר כי באף לא אחת מתוך ארבע המלחמות שלחם צה"ל לא נחלנו ניצחון על-פי ההגדרה: לא ב-1948, לא ב-1956, לא ב-1967 וגם לא ב-1973, משום שלא יכולנו אף פעם לאלץ את הערבים לחתום על כתב כניעה ולמלא את דרישותינו באף נושא עיקרי ובשום תחום מהותי. כיצד אם כן, יש להעריך את תוצאות המלחמה? האם לפי שטח שנכבש והיקף הגייסות המושמדים? נראה שגם באבני-בוחן אלה לא די, משום שגייסות מוקמים מחדש ובמהירות, ואף אחד מהשטחים שכבשנו לא היה שטח חיוני לקיום הלאומי של הערבים בכלל, ושל מדינה ערבית זו או אחרת בפרט. וגם אם היה זה שטח חיוני, הרי שכיבושו על ידינו לא שינה משמעותית את יחסי הכוחות, את מורכבות הסכסוך ואת המצב הגיאוגרפי-פוליטי בכלל. אם נשאר דבקים בהגדרה שהמי לחמה היא המשכה של הפעולה המדינית, הרי שלצורך הערכת המלחמה יש לבחון אם הגשמת מטרותינו הלאומיות התקדמה או נסוגה כתוצאה מהמלחמה. אולם בכך לא סגי: תוצאות מלחמה נבחנות גם על פי ההשפעה המאוחרת שיש להן על החברה ועל המורל הלאומי. מצב התודעה של היחיד ושל החברה לאחר שוך הקרבות חשוב לא פחות מהמצב הצבאי, המדיני והכלכלי. לכן נראה כי בשעת הערכת הישגי המלחמה, יש להפריד בין הישגים בשרה הקרב, ובמלחמה האחרונה היו לנו הישגים מרשימים מאוד בשרה הקרב. לבין תוצאות המלחמה, שבעת הערכתן יש להתמקד בהגשמת המטרות הלאומיות ובמצבם ותו. דעתם של הפרט והחברה לאחר המלחמה. בהקשר זה ראוי להזכיר את דברי בן-גוריון, שנאמרו ב-1950 בעצרת חברים בעין-חרוד: "לא ניצחנו במלחמה ולא נראה את תוצאות ניצחנונו מושגות, כל זמן שלא הוגשמו כתוצאה מהמלחמה, מעשי ההתיישבות, העלייה ומיזוג הגלויות".

מלחמת יום הכיפורים, יותר מכל מלחמה אחרת, גרמה לזעזוע ממשוי במדינת ישראל, בעם ישראל, במרחב המזרח-התיכון ואף בעולם כולו. מעטים המקרים בהם מלחמה שאיננה מלחמת עולם, אלא מלחמה מצומצמת יחסית תגרום לזעזוע כה גדול. מלחמת יום הכיפורים אף הביאה עלינו מושגים, סיסמאות ומיתוסים הנגררים עמנו עד היום.

דרכה של מלחמה שהיא רצופה ערפל קרב, וכאשר זה מתפזר עם שוך הקרבות, עולה ערפל סמיך ממנו, ערפל ה"סיכומים", ה"לקחים", ה"ביקורת" וערבוב המושגים. ערפל זה לא תמיד נעלם עם הזמן ולא מביא לטיהור האווירה. אנו חיים במציאות הרצופה מיתוסים ואין לנו שליטה עליהם.

לפעמים בקרב, מחולל המיתוס הוא חייל פשוט, או נהג, או כתב זוטא האומר דבר מה בנסיבות מקריות אך דבר זה מתפשט כשרפה בשדה קוצים, למפקדות גבוהות, לעורף, למטה הכללי, לאמצעי התקשורת ועד הממשלה יכולים הדברים להגיע. אי מי בא משדה הקרב ומספר כי ראה או שמע שהמצרים מסתערים במאות ואלפים כסינים, נקצרים באש כוחותינו וממשיכים לעלות גלים גלים. אמנם אף פעם זה לא קרה כך במציאות אבל דבר זה ואחר עברו לעורף והפכו לחלק ממיתוסים ולסיסמאות. הבולטות שבסיסמאות השגורות עדיין עמנו היום כמו "צה"ל לא היה מוכן למלחמה", "הימ"חים לא עמדו במבחן", "אסור להיתפס שנית לקונספציה", "עברה תקופתו של הטנק" ועוד כהנה וכהנה, ראויות כיום, שבע שנים אחרי המלחמה, לעבור בחינה שקולה ועניינית, וזו מטרתם העיקרית של הדברים הבאים.

ההבדלים בין מלחמת יום הכיפורים לבין המלחמות שקדמו לה

מספר הברלים ניכרים בין מלחמת יום הכיפורים לבין המלחמות שקדמו לה. ראשית – במלחמת יום הכיפורים, גילו הערכים שיפור מהותי בתחום האסטרטגי וברתימת מעשי המלחמה למטרות המדיניות, וכן בתחום הארגון ובהגדרת התכלית, במערך כים נ"מ ובמערכי הנשק נ"ט והפעלתו. שיפור ארגוני זה, הותאם לגשר על פני הפער בין המטרות הערביות לבין יכולת הלחימה הערבית, משום שלא חל שינוי מהפכני בכוח הלחימה של הלוחם הערבי, הן כפרט והן כקבוצה.

מאז ההתקפה הערבית המתואמת ב-15 במאי 1948, לא ראינו תיאום והכנות למלחמה שמטרותיה ותכליתה הוגדרו היטב, כפי שעשו המצרים והסורים ב-1973. מאלף לעיין פעם נוספת בקטעים מפקודת היום של הנשיא אנוור אל סאדאת מה-1 באוקטובר 1973: "האסטרטגיה של האויב – עינינו הרואות שהאויב הישראלי בחר במדיניות המבוססת על הטלת אימה, על התפארות בעליונות שלערכים אין תקווה לעולם לבלום אותה. זהו הבסיס של תורת הביטחון הישראלית, הנשענת על הרתעה פסיכולוגית, מדינית וצבאית. הנקודה המרכזית בתורת הביטחון הישראלית היא לשכנע את מצרים ואת האומה הערבית שאין טעם לקרוא תגר על ישראל וכי על כן אין לנו מנוס מלקבל את תנאיה של ישראל, אפילו הם כרוכים באי אלו פגיעות בריבונות הלאומית שלנו".

האסטרטגיה של מצרים בשלב זה – את היעדי האסטרטגי שאני מעמיד בזה לכוחות המזוינים של מצרים, ואשר לו אני מקבל את מלוא האחריות המדינית לאור כל מה ששמעתי ולמרותי על ההכנות שלנו, אפשר לסכם כך: לערער את תורת הביטחון הישראלית על-ידי ביצוע פעולה צבאית בהתאם לאפשרויות של הכוחות המזוינים במטרה להסב לאויב אבדות כבדות ביותר ולשכנע אותו שהמשך כיבושה של אדמתנו תובע מחיר גבוה מדי בשבילו, וכי על כן תורת הביטחון שלו, הואיל והיא מבוססת על הטלת אימה פסיכולוגית, מדינית וצבאית, אינה מגן פלדה שאין להבקיעו ואשר יוכל לגונן עליו היום או לעתיד לבוא. "הערעור המוצלח של תורת הביטחון הישראלית יניב תוצאות מוגדרות לטווח קצר ולטווח ארוך. לטווח הקצר, יכול ערעור על תורת הביטחון הישראלית להביא לתוצאה ודאית, שתאפשר פתרון של כבוד למשבר המורח התיכון. לטווח הארוך עשוי ערעור של תורת הביטחון הישראלית לחולל שינויים, שבבואם זה בעקבות זה יביאו לשינוי יסודי בחשיבתו של האויב, במורל שלו, במגמותיו התוקפניות".

שנית, במבצע "קדש" ובמלחמת ששת הימים נוצרו תנאים להכרעה בשדה הקרב עוד בטרם נורתה הירייה הראשונה. במי

לחמת יום הכיפורים ובמלחמת השחרור, יצרו הלוחמים והמפקדים, תוך כדי הלחימה, את התנאים להשגת הניצחון בשדה הקרב. ב-1956 פתחנו אנו במתקפה כאשר חלק מאגפיינו, המדיניים והצבאיים, היו מוכתחים ומאוכטחים. ב-1967 היה מצבנו הבינלאומי נוח ערב המלחמה, משום שאנו היינו המכותרים והעומדים להיכחד. פתיחת הלחימה מצידנו הייתה אם כן צעד הכרחי וטבעי. זאת ועוד, ההפתעה הטקטית שהי שגנו נתנה לנו עוד בטרם נורתה הירייה הראשונה, תנאים לניצחון בשדה הקרב.

שלישית, במלחמת יום הכיפורים לחמנו שתי מלחמות נפרדות: אחת בצפון ואחת בדרום, והחזית האחת כמעט ולא השפיעה על החזית האחרת. לא הועברו עתודות (למעט עתודות חיל-האוויר) ולא הועברו כוחות מגזרה לגזרה (אלא באופן סמלי ולקראת סוף המלחמה). משום שלא היו לנו כאלה. כתוצאה מהעובדה שלא היו לנו עתודות, הרי שלא הצלחנו אף פעם לרכז כוח ומאמץ לגזרה נבחרת. אותם הכוחות שהוקצו למגננה הם שנשאו על כתפיהם את ההתקפה. כתוצאה מכך גם לא הצלחנו לרכז עצמת אש כפי שהתכוונו וכפי שצה"ל בנה את עצמו. האויב לא הובא במוכן הכולל, תחת עצמת האש המרבית של צה"ל (למעט בהפצצות חיל-האוויר בעומק סוריה) דבר המשפיע על יכולת הלחימה, על רצון הלחימה ועל המורל של האויב בשדה הקרב. ב-1967 אף שהלחימה הייתה בקנה מידה קטן יחסית – הצלחנו לרכז גם מאמץ וגם עצמת אש בחזית הדרום, ולאחר מכן לרכזם בחזית הצפון על-ידי העברת כוחות מחזית לחזית ומגזרה לגזרה. מאפייני נוסף למלחמת יום הכיפורים שיש להזכירו כאן, הוא היחס בין הגייסות לשטח. נראה כי במלחמת יום הכיפורים היה היחס כזה שהגייסות משני הצדדים ריזו את השטח. מצב זה גרם לחוסר יכולת מצידנו לאגוף ולעקוף, וכתוצאה מכך היו מרבית הקרבות ישירים ומלווים בשחיקה רבה. בשלוש המלחמות הקודמות, אפשר היחס בין הגייסות לשטח לנקוט איגוף ועיקוף ולהימנע, אמנם לא בכל מקום ולא בכל גזרה, מקרבות ממושכים ושוחקים.

המצב בשדה הקרב באוקטובר 1973 הציב בפנינו בעיה כפולה: מחד גיסא היה צריך לפרוץ ישירות ועמוקות את מערכי האויב הצפופים על מנת ליצור חופש תמרון בערפו, ולכך חסרו לנו גייסות. מאידך גיסא כאשר עשינו זאת, לאחר סיום שלב המגננה, חסרו לנו כוחות להשיג תוצאה מכריעה. איגוף כלל מערכי האויב בדרך האוויר או הים לשינוי כללי של המצב בחזית, דרש כוחות ועוצבות ייעודיים למשימות מסוג זה. אפשר וצריכים היינו להכין עוצבות אלה בשנים שבין 1967 ל-1973 אבל עלות הכוחות והאמצעים לכך לא נתאפשרו כמושגי הערכת יכולת בניין העצמה הצבאית שלנו ששררו לפני מלחמת יום הכיפורים, וספק

אם משאבים אלה עומדים לרשותנו היום. רביעית – במבצע "קדש" ובמלחמת ששת הימים הנחתנו אנו את המכה הראשונה, דבר שחייב את האויב להגיב על מהלכינו, ואילו אנו רכשנו את חופש היומה ואת הכתבת מהלכי המלחמה מתחילתה ועד סופה. ספק אם אנו מבינים את החשיבות העצומה של המכה הראשונה במלחמה כוללת אך קצרה. הערכים במלחמת מות הקודמות לא הצליחו להתאושש מהלם המכה הראשונה, ואילו אנו, במלחמת יום הכיפורים, התאוששנו במחיר כבד של לחימה סטטית שמנעה מאיתנו להביא לידי ביטוי את הניידות ועצמת האש.

מטרות המלחמה

קיימת אפשרות תיאורטית שמלחמה תתנהל לכאורה ללא קרבות וללא מערכות של ממש, אלא בעיקר על ידי מהלכים אסטרטגיים. מבצע "קדש" אפיין אפשרות זו. הקרבות במבצע "קדש" לא היו גדולים ואדירים. אבל המהלך היה אסטרטגי ממדרגה ראשונה. אפשרות שמלחמה תתנהל בעיקר על ידי מהלכים אסטרטגיים במעט קרבות תיתכן, אולם אפשרות הפוכה לא תיתכן. לא תתואר מלחמה תכליתית בקרבות, במערכות ובמהלכים טקטיים בלבד, מאחר ובדרך זו אפשר לנצח בקרבות אולם אי אפשר להשיג הישגים אסטרטגיים במלחמות. לצבא יש ייעוד אסטרטגי ולמלחמה יש יעדים אסטרטגיים שהשגתם מביאה להשגת מטרות המלחמה. את היעדים האלה יש לתקוף וכאשר תוקפים אותם, זוהי תקיפה של מטרות אסטרטגיות. המטרות האסטרטגיות הן המכוונות והמשפיעות ישירות על המהלך הכללי של המלחמה בתחומים המדיניים והצבאיים, לכן, השאלה איננה האם יש מטרות אסטרטגיות, אלא מהן המטרות האסטרטגיות ומהם האמצעים להשגתן?

על מטרות המלחמה, כמטרות אסטרטגיות, להיבחן על ידי הדרג המדיני, כאשר לאחר מכן הן מודרות לדרג הצבאי המנסח אותן לשפה צבאית כתכנית מלחמה או כתכנון אופרטיבי. בשנת 1973 נוצר קיפאון במהלכים המדיניים ולא נאמר ע"י הממשלה בבהירות ובהחלטיות כי המצב המדיני והכללי עלול להביא למלחמה. אמנם הערכת המצב המדינית אמרה שמצרים עלתה על דרך המלחמה, אבל ההתניות שהערכת מצב זו ראתה עד שיצאו המצרים למלחמה, הרחיקה את אפשרות המלחמה וביטלה את התרחשותה הקרובה.

אפשר שטעותו של המטה הכללי הייתה שלא ראה בניתוח מדיני משלו שהקיפאון עלול להביא למלחמה קרובה גם מבלי שנאמרו הדברים על-ידי הממשלה. מטה כללי חייב בניתוח מדיני ובהערכה מדינית לא פחות מאשר בניתוח ובהערכה צבאיים. ייתכן שאי-הערכה זו לגבי התפתחותה של מלחמה כתוצאה מהקיפאון המדיני השפיעה

גם היא על ההערכה המודיעינית המוטעית. מכאן שהמטרות האסטרטגיות כמו במלחמת מות קודמות וכמו במלחמות בעתיד אינן עניין לקביעה תוך מהלכי הקרבות אלא לדיון והתלבטות מתמידים בעתות רגיעה כל זמן שקיימת אפשרות של מלחמה. תמיד התלבטנו בקביעת המטרות משום שהתפית סה היסודית לא ראתה צורך במלחמה על מנת להגשים מטרות לאומיות כלליות, ולכן גרסנו תמיד שהמלחמה לא רצויה לישראל. בעקבות מלחמת ששת הימים הועמדו לרשותנו שטחים בהיקף עצום בהשוואה לשטח שבגבולות הקו הירוק, אך לא התגבשה הסכמה לגבי גורלם של שטחים אלה לא לפני מלחמת יום הכיפורים וגם לא אחריה. בדבר אחד הושגה אחידות דעים כמעט כללית: כל זמן ששורר מצב מלחמה ואין הערבים מוכנים להיכנס להליכי שלום ברורים, אין החזרת שטחים. תפקידו של צה"ל הוא למנוע כל הישג, אם הערבים ירצו להשיג שטחים במלחמה. אם זו הייתה הגדרת המטרה העיקרית לצה"ל – הרי שנדרשה מידה רבה יותר של הכנת הכוח הצבאי והיערכות טובה יותר לקראת מצב פתיחה אפשרי במלחמה יזומה על ידי הערבים, על מנת "למנוע כל הישג". דבר זה נעשה במפורש בקו תעלת סואץ, בבקעת הירדן, וברמת הגולן בזמן מלחמת ההתשה שבין מלחמת ששת הימים לבין מלחמת יום הכיפורים, שנשאה אופי של מלחמה מוגברת.

האם היה צה"ל מוכן למלחמה?
שאלה זו אינה פשוטה, וישנם אף המשיבים עליה בשלילה.

נראה כי ראוי לבחון שאלה זו ללא קשר לכשל המודיעיני, אלא לאור ההכנות הבסיסיות המתמשכות לקראת מלחמה אפשרית, דבר שצה"ל חייב בו ללא קשר לאיום קונקרטי. המדובר בבניין הצבא, כוחו הלוחם והרכבו הפנימי.

בשנים 1973-1971 הקים צה"ל סדר כוחות מרשים בקנה המידה של אז. הוקמו מספר חטיבות טנקים מדי שנה, הוקמו מחסני חירום, ועוצבות מילואים. יחידות פיקוד הצפון והדרום על מחסני החירום שלהן קודמו לגורת הלחימה הצפויה, דבר שסייע באופן ניכר להגעתם המהירה של כוחות המילואים לשדה הקרב בפרוץ מלחמת יום הכיפורים. במהלך שנת 1973 וזרו גם שיקומם של טנקים, תותחים וחל"מים בסדנאות. הוגבר קצב ההצטיידות ונפרשו מערכות קשר. במהלך השנים 1973-1971,

נעשו גם מאמצים להעלות את רמת האחזקה והתחזוקה, שירדה בתקופת ההתשה אך עם זאת אין ספק שהיו פגמים באחזקת הימ"חים אז כמו היום, מעצם העובדה שארסנל נשק עצום מוחזק בכוננות מתמדת. בשנים 1973-1971, נעשה מאמץ גדול (שהחל כבר ב-1971, ואפילו עוד קודם לכן) לייצר אמצעי צליחה, ולהכשירם לשימוש. מאמץ זה נשא פרי, ואפשר את צליחת התעלה, כך שאין לומר כי בתחום ההכנות קפא צה"ל על השמרים. בתחום בניין הכוח ואיוונו הפנימי מרכים אנו היום להרגיש את חשיבותו של הקרב המשולב, ובצדק. (הקרב המשולב אינו בבחינת המצאה חדשה שלנו, כי אם פרי מלחמת העולם השנייה, אשר בא לידי ביטוי מלא על-ידי הגרמנים, האמריקנים והרוסים). בפרק הזמן שבין מלחמת ששת הימים למלחמת יום הכיפורים, הוקמה האוגדה המשורינית הקבועה כעוצבת היסוד, שמטרתה הייתה להביא לידי ביטוי בקרב את השילוב של כל הגורמים החיליים, במסגרת עוצבה רב חילית ניירת ומשורינית. חשוב לציין כי שבע שנים אחרי המלחמה לא עשינו שינויים מפליגים. האוגדה כמעט לא השתנתה, לא באיוונה הפנימי, לא במרכיביה החיליים ולא ביחס ביניהם. לא הוספנו אחרי המלחמה גרודי חרמ"ש או חיל רגלים בעוצבות היסוד, לא הוספנו גרודי ארטילריה לאגד הארטילרי ולא שינינו מהותית את הסיוע ההנדסי והתחזוקה בעוצבת היסוד. כל שעשינו, וטוב עשינו, בנינו עוצבות חדשות. רכשנו ציוד רב וטוב יותר ולציוד טוב יותר אין גבול. עובדה זו ניתן לפרש בשלוש דרכים: הראשונה – טעינו אז ואנו טועים היום ולא למדנו דבר. השנייה – אנחנו חושבים שזהו המבנה הנכון והמאוזן של עוצבת היסוד, והשלישית – זהו האיוון האפשרי בין הרצוי לנו לבין יכולתנו. נראה לי שהאפשרות השלישית היא האפשרות הנכונה. עיקרי תורת הקרב שגובשו על-ידינו בין מלחמת ששת הימים למלחמת יום הכיפורים (לא בכל התחומים ולא בכל הפרטים), היו נכונים ולכן לא שונתה תורת הקרב מהותית גם היום. השאלה החשובה בתחום הלחימה היא, האם הצלחנו ליישם את עיקרי תורת הקרב כמהלך מלחמת יום הכיפורים? נראה שבחלק ניכר לא הצלחנו והדבר מעורר את השאלה מדוע? האם עקב ההפתעה והגיור החפוז? או בגלל תורת הקרב של האויב כפי שבאה לידי ביטוי במלחמה? ניתוח שאלות אלה וההכרה בחשיבותן מחייבים דיון נוסף של כאן המקום לעסוק בו.

לסיכום שאלת ההתכוננות למלחמה יש לציין כי היינו מוכנים למלחמה כמיטב המסורת של צה"ל ובמרב המשאבים, שעמדו אז, לפי הבנתנו, לרשות בניין הצבא. אולם מיד מתעוררת השאלה המתבקשת כמעט מאליה – האם לקראת מלחמה אפשרית בעתיד הקימונו ואנו מקימים את סדר הכוחות הצבאי המרבי? תפיסתנו

בעבר, עוד משנות ה-50 הייתה שהיקף כוחה הצבאי של ישראל איננו מותנה בסיכון מידי או בהערכת מצב קונקרטית ובהערכת יחסי כוחות, משום שלעולם לא נעמוד ביחסי כוחות זהים לאלה של הערבים ולעולם לא יהיו לנו משאבים כשלהם. אמרנו וגרסנו, שעל ישראל להקים את העצמה הצבאית האפשרית הגדולה ביותר, והגבול הוא גבול יכולת הקצאת משאביה של ישראל בתחום האדם והחומר, משום שמלחמה בינינו לבין הערבים יש לה משמעות קיומית. הפירוש למשמעותה הקיומית של המלחמה אינו במחשבה שבכל מלחמה שעברנו היה הקיום הפיזי של מדינת ישראל והחברה היושבת בה נתון בכף, אלא שהשאלה המתמדת שבגינה פורצות מלחמות בינינו לבין שכנינו היא השאלה הקיומית של ישראל, בניגוד למלחמות אחרות בדורנו ובדורות קודמים שהתחוללו על רקע של אינטרסים כלכליים, או סכסוכי גבולות, או כל מחלוקת אחרת. אם כך אי אפשר שלא לשאול כיצד יכולנו לאחר מלחמת יום הכיפורים לבנות סדר כוחות נוסף כה גדול ובמהירות כה גדולה מבלי שגודל האוכלוסייה ומצבנו הכלכלי השתנו מהותית?

העיקרון שהוסבר כאן לפיו נבנה הצבא לא בהתאם לאירועים קונקרטיים במרחב, אלא לאור הנחת היסוד הקובעת שמלחמה בינינו לשכנינו אפשרית, ולא תמיד יש לנו שליטה על עתידה ויותר מכך: ספק אם נדע עליה במועד, חייב בניית צבא גדול בהיקפו הכללי וברמת הצטיידות מרבית. לצבא זה מספר ייעודים ששניים מהם ראויים לדיון: האחד – להרתיע את הערבים מפתיחה במלחמה. אבל ברור היה שהרתעה זו אינה מוחלטת ולכן מלחמות פרוצו מפעם לפעם. אם ההרתעה אינה מוחלטת ומלחמה פרצה, עדיין פועלת הרתעה זו במלחמה גופה בכל הקשור להפיכת המלחמה למלחמה כוללת למלחמה טוטאלית. זו אחת הסיבות העיקריות שהערבים לא השתמשו ב-1967 וגם לא ב-1973 בגז, למרות שהמצרים השתמשו בגז חרדל בפעולות קרבות במלחמתם בתימן. האוכלוסייה האזרחית לא הובאה תחת אש המלחמה גם משום יכלתו המרתיעה של צה"ל וגם לא השתמשו נגדה באמצעי לחימה בלתי קונבנציונאליים שצבאות שומרים כיום בארסנל הנשק שלהם. הייעוד השני – במקרה של מלחמה תהיינה הכרעתה הצבאית והפסקתה אפשריות רק אם ניערך להילחם בשטחי האויב

מלחמה כוללת – מלחמה אשר בה משתמשים הצדדים הלוחמים במרכיב משאביהם, כוח אדם וציוד, ואחד מאפייניה הוא גיוס לאומי כולל. המלחמה מתנהלת בהיקף גדול ובמרחב ניכר. מלחמה טוטאלית – מלחמה כוללת שבמהלכה פוגעים הצדדים היריבים לא רק בכוחות הלוחמים אלא גם באוכלוסייה, בכלכלה ובתשתית ומשתמשים גם באמצעים כמו לוחמה כימית, בקטריולוגיה וגרעינית.

ושם נכה את גייסותיו ונפגע במרכזים חיוניים לשלטונו. ההתמודדות היא בין יכולת המחץ של צה"ל ליכולת העמידה של הערבים. כוח המחץ צריך לגבור על כוח העמידה. על מנת להגשים זאת נבנה צה"ל כצבא נייד ומשוריין על כל מרכיביו החיליים. ההגנה המרחבית אינה מטרה בפני עצמה אלא נועדה לתת מענה להתקפת פתע ובעיקר לשחרר את הצבא הנייד והמשוריין למתקפה אל שטח האויב מוקדם ככל האפשר. חשוב להבין שעיקרון זה היה נכון בגבולות 1967, בקווים של 1973, בקווים הנוכחיים והיפוטטית אפילו היונו נמצאים בגבולות רחוקים הרבה יותר מאלה של שנת 1973. צריך לעשות הפרדה בין שאלת הגבולות הרצויים למדינת ישראל משיקור לים לאומיים היסטוריים, ביטחוניים, כלכליים ועוד, לבין הדרך היחידה כנראה, להפסיק מלחמה מרעע שזו פרצה. אחרי הכל הפריצה ברמת הגולן אל מעבר לקו וכיבוש השטח שנקרא "המובלעת" אל מול דמשק, וצליחת תעלת סואץ, כיבוש "אפריקה" וכיתור הארמיה השלישית לא באו להעניש את הסורים והמצרים הרעים, אלא להפסיק את המלחמה בהקדם האפשרי. אמנם זאת עשינו והמלחמה פסקה.

דע עקא שהכוח הצבאי (והנפשי?) לא הספיק כדי לסיים את המלחמה בהישגים צבאיים ניכרים. בניין הצבא כנייד ומשוריין בעל יכולת תמרון מרשימה ועצמת אש, הוא שעמד לנו במלחמה קשה כמלחמת יום הכיפורים כמו שעמד לנו במלחמה קלה יותר – מלחמת ששת הימים. כנראה שעיקרון זה ימשיך להנחות את בניין הצבא גם בעתיד הנראה לעין. לא במקרה רכשנו מספר גדול של טנקים אחרי מלחמת יום הכיפורים, שכן הטנק הוא כלי הלחימה העיקרי בקרבות היבשה. למרות שהטנק הוספד על-ידי מבקרים ורזים אצלנו ובעולם המערבי (לא במזרח, בשום פנים ואופן לא)! ראה זה פלא: כמעט כל המדינות בעלות צבאות מודרניים החלו מייצרות יותר טנקים בעקבות מלחמת יום הכיפורים, ופיתוח טנקי מערכה מתקדמים הואץ לאין שיעור במזרח ובמערב כאחת.

גדלו של צה"ל והשלכותיו הכלכליות

מלחמת יום הכיפורים הראתה בעליל כי גדלו של צה"ל לא הספיק למלחמה מסוגה של מלחמת יום הכיפורים. כל האומר שאילו גייס המילואים ערב פרוץ המלחמה, היו פני המלחמה אחרים, צודק בוודאי. אולם הנחת היסוד צריכה להיות כי אין ערוכות מוחלטות לא למלחמה קלה ולא לגיוס בזמן, ולכן צריך גדלו של הצבא להתאים למלחמה באפשרות הקשה; היינו למלחמה מול כל הצבאות הערביים השכנים או מרביתם, ולא פחות חשוב – גדלו של צה"ל צריך שיעמוד גם כנגד טעויותינו שלנו. מסיבות אלה גדל צה"ל לאחר מלחמת יום הכיפורים

ככוח אדם ובציור במידה שלא היה לה תקדים בעבר וכנראה גם מעבר לפוטנציאל שעמד לרשותנו. התשלום בעבור גידולו של הצבא לא איחר להופיע בדמות התלות חסרת התקדים בארה"ב, שמשמעותה המדינית עולה בהרבה על משמעותה הצבאית. הוויכוח על השפעתו של צה"ל על המשק ועל הכלכלה הישראלית אינו חדש וימיו כימי המדינה. מעניין לציין כי ויכוח דומה לזה שמתנהל היום על תקציב הביטחון התנהל גם ערב מלחמת יום הכיפורים. ויכוח זה נקטע או ליתר דיוק נדחה לכמה שנים בעקבות המלחמה. ויכוח מסוג זה הנו לגיטימי ואסור שלא יהיה ויכוח בשאלות כה חשובות, מה גם שביטחון לאומי אינו נגזר רק מעצמת הצבא אלא גם מביצועה של החברה, מהמוטיבציה הלאומית, מהכלכלה, מהחינוך, מסדרי החברה, מארגונה ומהנורמות המקובלות עליה. אולם בצד הוויכוח חשוב לזכור כמה עקרונות בסיסיים: המלחמה התנהלה בגלל העניין הקיומי ולכן חייבת עצמת הצבא לתאם את האפשרות הקשה ולא את הקלה או הרצויה; בניין צבא הנו תהליך ארוך וממושך ואין אפשרות להתאימו לתחזיות מודיעיניות, מדיניות וכלכליות קצרות טווח. ניסיונות מהפכניים בבניין צבא, והנהגת שינויים בייעודו ובאר-גונו, נשמעים כדבר חיובי ורצוי. ניסיון אוונגרדי באמנות הנו רצוי מאוד מן הסתם. ניסיונות מהפכניים בכלכלתה של מדינה ניתנים לחיזוק, אם לא עלו יפה, למרות שמחירים עלול להיות גבוה מאוד. אולם ניסיונות מהפכניים בביטחון ובבניין הצבא, כאשר על הפרק ניצבת השאלה הקיומית, עלולים להיות הרי אסון, אם לא עלו יפה. זאת הסיבה העיקרית מדוע נחשבים אנשי צבא לשמרנים. האחריות המוטלת על כתפיהם עצומה ובמקרה הפרטי שלנו, ולקח מלחמת יום הכיפורים מלמד, שמלחמה שלא עלתה יפה מסיטה את האחריות המשותפת והכוללת, רובה ככולה אל כתפי אנשי הצבא. יעדים לאומיים, מדיניות לאומית והפעלת העצמה הצבאית הינן מקשה אחת. מי שמנהל מדיניות לאומית, הגם שאפשר שהיא היחידה האפשרית, העלולה לבוא בסיכוכי מלחמות – חייב לזכור לשמור על עצמה מרבית של הצבא. ויכוחים, הן סגורים והן ציבוריים, על יחסי הגומלין שבין מצב המשק וכלכלתו לבין הביטחון ודרישותיו למשאבים, כאשר הם מנותקים מדיון על המדיניות הנקוטה בדינו, יש בהם סכנה רבה. עד כמה שניתן להתרשם מהמתפרסם באמצעי התקשורת, עקרונות אלה נזנחים לא פעם בוויכוח על תקציבי הביטחון, למרות שעקרונות אלה ליזו אותנו בעבר, גם במלחמת יום הכיפורים וגם לאחריה עד עצם היום הזה.

האם הקונספציה הכיזבה?

מלחמת יום הכיפורים עשתה דבר אחד ודאי, היא הפכה את המלה קונספציה למוקצה

מחמת מיאוס ולא אחת או שומעים את האמירה "שוב אתם נתפסים לקונספציה?" אולם לא כך יש להתייחס למלה קונספציה. לעולם תהיה נקוטה בידנו קונספציה כלשהי, שכן ללא קונספציה אין קיום למדיניות ולקווי הפעולה. אולם לצד הגדרת הקונספציה יש לשאול: האם הקונספציה שבידנו נכונה או מוטעית, ועוד, האם נוכל לדעת זאת בדרך החשיבה והניתוח לפני שהיא תעמוד למבחן המעשה והמציאות, והאם נוכל להתנתק מהקונספציה במועד כאשר סימנים ותהליכים מצביעים שאין היא נכונה?

מלחמת יום הכיפורים העמידה במבחן תפיסות רבות. שתיים מהן עיקריות ומהותיות: האחת – מתן התרעה בזמן לגיוס המילואים בהתקרב מלחמה, והשנייה – במקרה של הפתעה רבתי ואי גיוס המילואים בזמן, יכלום הצבא הסדיר ויכיל את מתקפת הפתע עד להגעת עוצבות המילואים לשדה הקרב.

ניתוח הסיבות לאי גיוס המילואים במועד ערב פרוץ המלחמה הוא סבוך ומורכב ובמתכוון אין הדברים דנים בו. עם זאת ראוי לציין מספר דברים:

אי גיוס המילואים בזמן יצר את הסיבה הצבאית למצב הקשה ששרר בחזיתות בשבוע הראשון לחימה. ניהול המבצעים הוכנס לסד שקשה היה לצאת ממנו. היימה נשמטה מידנו למספר ימים, ונאלצנו לתת מענה למשברים בשדה הקרב, דבר שגרם לשחיקת כוחות שחסרו עד מאוד בשלבי המתקפה ובסיום הלחימה. עם זאת יש לציין כי מערך האיסוף המודיעיני מילא את הציפיות וסיפק ידיעות שנתנו יסוד להניח כי סוריה ומצרים עומדות לפתוח במלחמה. אך ההערכה הייתה שונה. מערך המילואים מרגע שקיבל הוראה להתגייס פעל במהירות רבה. התגייס, הצטייד ונע לשטחי הלחימה מהר יותר מאשר חזו תכניות הגיוס וההיסע לקרב.

אחרי מלחמת יום הכיפורים נלמד לכאורה, כי אין לסמוך יתר על המידה על הידיעות בדבר כוונות האויב, אלא יש להעריך את אפשרויות הפעולה שלו. אולם דומה כי מי שיבקש למצוא שנתנו יסוד להניח כי ללא ספק נכונה עקרונות, פתרון לעניין – יטעה. ניסיונו של צה"ל לפני מלחמת יום הכיפורים, ולמרבית הצער גם בשבע השנים שלאחריה, מראה שאפשרויות עומדות לרשות האויב כל הזמן, ואין ברירה אלא לנסות ולחפש ללא הרף מהן כוונותיו ומהם הסימנים המעידים עליהן, וכאשר כוונות האויב אינן ברורות די הצורך, וזהו המצב הרגיל, מתחילה להתלבטות הישנה נושנה האם לגייס מילואים וכמה. פעמים מגייסים מילואים בהיקף מוגבל, פעמים מסתפקים בצעדי כוונות ובפריסת הצבא הסדיר והמילואים הנמצאים אותה שעה באימונים שוטפים, ופעמים אין עושים לא זאת ולא זאת. המסקנה היא שלא חל שינוי קונספציה

טואלי בהערכת המודיעין ובהחלטות המטה הכללי המתחייבות מכך, ובעיית גיוס המילואים במועד ובהיקף הדרוש, מבלי שעצם הגיוס ירחוף לקראת מלחמה, הייתה קשה לפני יום הכיפורים ונשארה כזאת גם אחריו. השינוי הוא בעירנות וברגישות של המודיעין ושל הצבא כולו שגברו מאז 1973, ובהבחנה הברורה בין סמכויותיו ואחריותו של ראש המטה הכללי לבין אלו של ראש אגף המודיעין, דבר שהיה לקוי כנראה ערב מלחמת יום הכיפורים.

אחרי מלחמת יום הכיפורים, לאור הכשל המודיעיני ובעקבות מה שנבע ממנו, היו בינינו לא מעטים שסברו שאם כשל המודיעין הרי אין טעם להשקיע בו משאבי כוח אדם בעריפות גבוהה כפי שהיה מקובל. לאור גישה זאת חיוני להזהיר כי אסור למחוק בשום פנים ואופן את המושג "התרעה מודיעינית למלחמה" מהלקסיקון הצבאי. זה"ל היה זקוק למודיעין ולהתרעה, ויהיה זקוק להם למרות הכישלון ערב המלחמה האחרונה. כל בניין הצבא מבוסס על כוחות המילואים, ואותם צריך לגייס ערב מלחמה. לכן יש להקצות למודיעין את כל שדרוש לו על מנת שימשיך ויחפש את ההתרעה. עיקרון זה היה נכון בעבר ויישאר נכון גם בעתיד.

למן הרגע שהחל גיוס המילואים התרחשו שני דברים בעת ובעונה אחת: יחידות המילואים הציטידו באין מפריע אך כלחץ זמן נורא, והיחידות הסדירות עם המילואים שהיו בשירות פעיל, באו עד מהרה תחת אש ביחסים כוחות גרועים ביותר. היו רבים, וביניהם חיילי מילואים מהשורה, שטענו כי מצב ציוד הלחימה כימ"חים לא הניח את הרעת וכי חסר ציוד חיוני. אך חובה עלינו לזכור כמה עובדות יסוד, לא למען הצדק העבר, אלא למען העתיד והמלחמה הבאה אם תפרוץ: מרבית הציוד ואמצעי האימונים של צה"ל ובעיקר אלה המיועדים לאימון מערך המילואים ולהבשרתו, מטנקים ונג"מ"שים ועד מימיות, הנם אמצעי הלחימה של עוצבות המילואים המוצאים ממחסני החירום לפי תכנון שנתי. יתר על כן, גם חלק ניכר מציוד הלחימה המצוי בביטחון השוטף בקווי העימות מיועד ליחידות המילואים בשעת מלחמה. איש המילואים המגויס לפתע, אפשר וימצא שציוד הלחימה שלו טרם הוחזר מבסיס אימונים, או הוחזר זה עתה ואינו כשיר. המחשבה שעלתה לאחר מלחמת יום הכיפורים, לבנות שתי מערכות ציוד לחימה וציוד כללי: אחת לאימונים ואחת לשעת חירום, נמצאה יקרה במידה כזו, שגם משאבי ההתעצמות שהוזרמו בשנים 1974-1977 לא יכלו לעמוד בכך.

לא רק למצב ציוד הלחימה הוקרשה מחשבה, גם משך הגיוס נדון ונבדק. אין ספק שסררי גיוס המילואים וסררי ההצטיידות במחסני החירום שופרו לאין ערוך בהשוואה לאלה של שנת 1973. אך, לא ניתן להתגייס ולהצטייד באפס זמן. זהו תהליך הדרוש זמן

אופטימלי. בכל מקרה בו נופתע ונרצה לשלוח כוחות מילואים לשרה הקרב מהר יותר מהזמן האופטימלי המקובל עלינו – נשלם במהומה לא מבוטלת. זו גם הסיבה לאי הסדרים בהצטיידות ב-1973 בימ"חים, וכזאת עלול לקרות, אם נופתע בעתיד. החלטת הפיקוד הבכיר תצטרך לבחור בין האפשרות הגרועה, לאפשרות הגרועה פחות: גיוס והצטיידות מסודרים, לפי תכניות מוכנות מראש ללא אלתורים – או הגעה חפוזה לשרה הקרב תוך אלתורים ואי סדרים בגיוס ובהצטיידות.

האם הצבא הסדיר יעצור

האפשרות, שלא תהיה התרעה מודיעינית שתאפשר החלטה על גיוס המילואים ופריסתם לקרב לפני התחלת הלחימה, נדונה ונשקלה כל השנים. גם בחדשים הסמוכים למלחמה שב המטה הכללי ודן באפשרות שההתרעה תהיה קצרה. במקרה של התרעה קצרה הסתמך צה"ל על היחידות הסדירות, על עצמת האש של חיל האוויר ועל כלי הלחימה הסדירים והמהירים של חיל הים.

עקרון בניינו של הצבא גרס שעל הצבא הסדיר להיות גדול ככל האפשר ומצויד כהלכה על מנת לתת מענה להתקפת פתע. לכן ניתנה עדיפות בהקצאת משאבי כוח אדם סדיר לחיל האוויר, לשייטות הסטי"לים של חיל הים וליחידות השריון וחיל הרגלים. כמבט כולל עשו הכוחות הסדירים כמיטב יכולתם, האטו ואף עצרו את התקדמותם של המצרים והסורים עד להגעת כוחות המילואים.

הטעות העיקרית הייתה לאו דווקא בהנחה שבמקרה של התקפת פתע, יצטרך הצבא הסדיר להילחם עד להגעת המילואים (וכי הייתה אפשרות אחרת?). הטעות הייתה בעניין אחר: הערכת הפיקוד הבכיר לגבי מידת יכולת העמידה של היחידות הסדירות אל מול התקפה סורית-מצרית כוללת, ללא סיוע אש וללא סיוע הנדסי מספיקים (אלה היו במערך המילואים המתגייסים) הייתה מוגזמת ולכן מוטעית. המשימות שהוטלו על העוצבות הסדירות, לא תאמו את יכולתן (שהייתה ונשארה גבוהה ביותר) לא בהיקף ולא במשך הזמן שנדרש מעוצבות אלה לעמוד מול האויב עד להגעת המילואים.

אפשר שהערכה מוטעית זו, השפיעה גם היא על השיקול שלא לגייס את המילואים. כי ממה נפשך: במקרה הגרוע ביותר עדיין יש לנו הסדירים שיעצרו. הישגי היחידות הסדירות בשלבים הראשונים של המלחמה אפשרו אמנם לכוחות המילואים לבלום את התקדמות האויב, לעצור אותה ולעבור למתקפה. אבל יחידות אלה סבלו שחיקה רבה. ודבר זה השפיע על המתקפה ועל סיוע המלחמה בתוצאות צבאיות לא מספקות. המסקנה הנובעת מדברים אלה היא אחת: כל עוד אין ערובה מוחלטת לכך שהמילואים יגויסו לפני התקפת האויב, ייאלץ הצבא

הסדיר לעמוד מול התקפה כזאת ולעצור אותה. לכן יש הכרח לקיים צבא סדיר גדול ככל האפשר המצויד כמיטב הציוד ואם קיים מחסור במשאבים, יש לעשות זאת אפילו על חשבון המילואים.

לאחרונה הועלו באמצעי התקשורת השונים הצעות ורעיונות להקטנת הצבא הסדיר. הצעות כאלה עולות בדרך כלל בסמוך לאירועים קונקרטיים כגון מלחמת עיראק-אירן או התברות של התחזית הכלכלית במשק הישראלי, המחייבת למצוא מקורות מימון, ואז נמצאים המבקשים למצוא אותם בתקציב הביטחון. אין להחליט על קיצוץ בצבא הסדיר בצמוד לאירוע קונקרטי כלשהו אלא בהתאם לשיקולים רחבים יותר תוך התחשבות באפשרות המתמדת לפריצתה של מלחמה או מתוך הנחה שניתן לנקוט מדיניות ישראלית כוללת שתביא בעליל להקטנת סכנת התלקחות מלחמה בעתיד הקרוב והרחוק. מדיניות שקשה אובייקטיבית בית להבטיחה ולקיימה. הביטחון הווה ביותר הוא צבא סדיר מרבי בעצמתו.

סיכום

מן הראוי להצביע על מספר מסקנות הנובעות מן הדברים שהובאו כאן שכוון יפה גם היום וגם בעתיד.

כל השנים אמרנו כי מאחר שאין לישראל עומק אסטרטגי חייב צה"ל לתקוף ראשון והמלחמה חייבת להתנהל בשטח האויב, אחרת היא עלולה להימשך רמן רב מאוד ולהתנהל על-ידי, או ממש על מרכיוני החיוניים. בהתאם לכך נהגנו עד 1967 ובמלחמת ששת הימים. אחרי מלחמת ששת הימים, היו שסברו כי מאחר שקווי המגע עם האויב התרחקו, עלתה חשיבותה של המגננה בנייהול הכללי של המלחמה.

מלחמת יום הכיפורים לימדה לכאורה שהדרך העומדת בפנינו היא אחת: המתקפה שאנו פותחים בה ראשונים. אולם דרך זו אינה מתחשבת דיה באילוצים מדיניים או אפילו יותר מכך, בטעויות אפשריות של ההנהגה, ולכן חייב צה"ל להיות בעל כושר להיכנס במהירות למלחמה בפתיחה גם בהגנה וגם בהתקפה. עיקרון זה מחייב את הצבא להיות בראש ובראשונה גדול בהיקף פו. בעל מספר גדול של עוצבות ובעל אמצעי לחימה רבים. על הצבא להתעצם במלוא המידה שמשאבי המדינה והלאום מאפשרים זאת. ובכך לא יהיה לנו מנוח, גם בעתיד.

מקובל לחשוב שאחת החלטות החשובות במלחמת יום הכיפורים הייתה ההחלטה להניע אוגדה משורינית לפיקוד הצפון כנגד הסורים. בניגוד למחשבה המקובלת עד אז, שהחזית העיקרית תהיה החזית המצרית. מרגע שאוגדה זו נעה לצפון עמדנו כשתי חזיתות ובשתי מלחמות נפרדות: צפונית מול הסורים ודרומית מול המצרים. לכן הכרחי לדעתי שתעמוד לרשות המטה הכללי עתודה ניידת גדולה מאוד, אשר

יכולה להכריע את המלחמה מבלי לפגוע בהגנת חיות זו או אחרת. עצם ההחלטה על הפעלת העתודה היא בדרך כלל ההחלטה על המאמץ העיקרי במלחמה. זו הסיבה העיקרית שסדר הכוחות של צבא היבשה ושל חיל-האוויר גדל באופן כה מרשים בשבע השנים שחלפו.

המלחמה חייבת להסתיים בהישגים מרשימים בשדה הקרב – חר וחלק! אמנם גם ניצחון כזה אין בו כדי להבטיח תוצאה מדינית מוצלחת או נוחה, אבל בלעדי הניצחון הצבאי קשה מאוד, אם בכלל אפשרי, לנהל מדיניות שלאחר מלחמה שלא בתנאים נחותים. מלחמת יום הכיפורים סבלה יותר מכל מהישגים צבאיים, אמנם ניכרים, אך שלא הספיקו למשא ומתן מדיני נוח.

מדינות האזור וישראל בתוכן הגיעו למצב של עצמה צבאית ומדינית ומידת השפעה כזו – שהן נהפכו לדומיננטיות והן המכתיבות מלחמה ושלוש במזרח התיכון ולא המעצמות הגדולות. המעצמות הן שנגררות אחרי מדינות האזור. מובן שלא כמו מדינות קטנות אחרי גדולות מהן. הן נגררות עם מידה רבה של עצמה והשפעה. אך לא הן שקבעו או חוללו את מלחמת יום הכיפורים, וכנראה שלא הן שתקענה מלחמה או שלום באזורנו בעתיד.

עלינו להקטין עד כמה שרק ניתן את התלות בגורמי חוץ בזמן המלחמה ותוך כדי הקרבות. רצוי להימנע מכך בכלל אם אפשר, שכן ברגע שהוגשה לוושינגטון בקשתנו הראשונה לציוד לחימה ותחמושת תוך כדי המלחמה – אבדו לנו חלק ניכר מהישגינו בשדה הקרב. אנו נוכל להימנע מפנייה כזאת רק אם יהיה לנו מלאי גדול, וייצור עצמי נרחב של אמצעי לחימה עיקריים ותחמושת. אולם למנוע תלות באופן מוחלט לא נוכל, אפשר יהיה רק להקטינה, והדבר חשוב בעיקר אם מדובר בתקופה המידית שלאחר המלחמה שבה הצבאות שנלחמו וזקוקים בדחיפות להשלמת ציוד לחימה, כדי לנהל את המשא ומתן המדיני מעמדה חזקה.

ככל שהמלחמה תתקצר כן ייטב ודבר זה אינו חדש. מלחמות ארוכות מאופיינות באבדות רבות בנפש ובציוד. זאת ועוד, יש הגורסים כי ככל שהמלחמה מתארכת, הולכת ומעמיקה מעורבות המעצמות הגדולות ודבר זה אינו לטובה. התערבות המעצמות אינה התערבות אוטומטית להפסקת אש בכל מצב ובכל תנאי. גם ברה"מ וגם ארה"ב מנסות להוציא את המיטב

מהמלחמה לפי צרכיהן ולפי הבנתן. בדרך-כלל, כאשר ישראל גוברת, יגבר הלחץ להפסקת המלחמה גם מצדה של ברה"מ וגם מצדה של ארה"ב. כאשר נראה כי לצבאות הערביים "הולך טוב" – לא יהיה לחץ ממשי להפסקת המלחמה. כל זאת יודע מכבר, אבל החידוש במלחמת יום הכיפורים הייתה המעורבות האמריקנית בעניין הארמייה השלישית המצרית (למרות שהוויכוח האם יכולנו להשמירה או שהחמצנו הזדמנות, גם צבאית וגם מדינית – עדיין בעינו עומד). מכאן שאם בעתיד נצליח מבחינה צבאית להביא את צבא ירדן או סוריה לדרגמה, רובו ככולו במיצר – יתכן ותחזור פרשת הארמייה השלישית במהדורה רחבה הרבה יותר, וזוהי סיבה נוספת מדוע חייבת המלחמה להיות קצרה עם הכרעה מהירה. חובתו של הצבא, וזו אחריותו הבלעדית, להתכונן למלחמה אפשרית. הכנות אלה משתרעות על תחומים רחבים וגוונים כמו בניין הכוח הצבאי, ציודו, הכשרתו ואימונו, סדרי כוננות והתכוננות מעולים ועוד ועוד. מלחמת יום הכיפורים מלמדת שאין די בהכנת יומי הכיפורים, אם לא הוכנה תודעתו של הפרט ותודעת החברה לאפשרות של מלחמה.

נדמה שלא השכלנו עד היום לדון בפרהסיה במשמעות המושג מלחמה ואופן התרחשותה כתופעה שהחברה הישראלית פוגשת מפעם לפעם תוך כדי מאבקה עם שכניה. למלחמה יש משמעות רעיונית עמוקה כתופעה בחברה האנושית. אפשר ומשמעות זו היתה בעבר נחלתם של מצביאים. בתקופתנו כאשר המלחמה היא עניין מכריע לחברה כולה וכולנו שותפים לה. עלינו למצוא את הדרך לדון במלחמה, בדרכי התהוותה ופריצתה, בעקרונות הירי סוד של תורת הביטחון ובמכלול הנקרא תוצאות מלחמה. ספק אם ניתן ללמוד מהי הצלחה צבאית, או מהו כישלון, רק דרך הדיווח העיתונאי על צבא וביטחון כמקובל. אסור גם שניתפס להרגשה שניתן להבטיח לעם מלחמה דה-לוקס. כמו מבצע "קדש", מלחמת ששת הימים, או להבדיל – מבצע אנטבה. היסטורית, מלחמות הינן עניין קשה ליחיד ולכלל ורק מקרה הוא ששתי מלחמות מתוך ארבע שעברנו היו קלות יחסית. מלחמה כורכת עמה נפגעים, ובמלחמת יום הכיפורים נפלו 2365 לוחמים ונפגעו 6400. הדברים רציניים אבל כבר אמר קלאוזוביץ כי "גל נשמע מפקדים הכובשים ללא שפיכות דמים. אם שדה קטל רווי דמים הוא מוחזק נורא, אוי זו רק סיבה להתייחס למלחמה

ביתר יראת כבוד. ודאי שאין זו סיבה להקהות את החרב אותה אנו נושאים, שמא יופיע שוב פעם מישהו ויגדע את זרוענו". הנשיא ויצמן אמר כי עם לא מקבל את עצמאותו על מגש של כסף, וודאי שאין הוא מקבל את הבטחת קיומו ושיגווגו על טס זהב. חשוב שזכור גם כי הכדורים והטילים שירו בנו הערבים במלחמת יום הכיפורים אמנם היו מסוכנים וגם הכאיבו אבל ספק אם הם היו מסוכנים ומכאיבים כמו הכדורים והטילים שירינו אחרי המלחמה איש ברעהו, כזריקת בוז. במלחמות יהודים, בהפרת סדר צבאי וחברתי כאחת, בחוסר אחדות וכי"א אוש.

בין הדברים שנאמרו אחרי המלחמה נשמעה האמרה ובתוקף ניכר, כי את ההישגים במלחמה יש לרשום לזכותם של הלוחמים מהשורה. שר הביטחון אף אמר לא פעם כי ה-Generalship במלחמה זו לא עמד במבחן.

אחד העקרונות שהנחו ומנחים את החינוך לפיקוד ולמנהיגות בצה"ל הוא כי המפקד אחראי אחריות כוללת לכישלונות ולהצלחות כאחת, וכל המטיל אחריות לכישלון על הפיקוד הצבאי חייב להטיל עליו בנשימה אחת גם את ההישגים ואלה היו לא מעטים במלחמת יום הכיפורים. כשרו של צה"ל בקרב ובמלחמה הינם פועל יוצא של יכלתו ואופיו של הלוחם הישראלי, של אימוניו, של תורת הקרב, של ארגון המסגרות הלוחמות, של התפיסה הטקטית ושל המורל הכללי. לכל אלה אחראים המפקדים בכל הרמות. כל הזקף הצלחות לזכותו של הדרג הזוטר וכישלונות לחובתו של הדרג הבכיר מפריד הפרדה מסוכנת בין מפקד לפקוד ומערער את אשיות הצבא ואחדותו.

לבסוף תמיד ישאל השואל את השאלה הקלאסית האם ניצחנו במלחמה? בשדה הקרב אין לי ספק שניצחנו במידה כזו שיכלנו לסיים את הקרבות וההוכחה הייתה הפסקת האש. אלמלא הישיגנו כקרבות לא הייתה מגיעה הפסקת האש. אבל במלחמת יום הכיפורים, כמו במלחמות הקודמות לא נחלנו ניצחון כולל במאבק עם הערבים, ניצחון שיש בו כדי לסיים את הסכסוך. רק עברנו עוד פרק עקוב מדם להבטחת קיומנו כפי שאנחנו מבינים אותו. זהו מאבק קשה, ארוך וממושך ואין ידוע מתי סיומו. אם מלחמת יום הכיפורים קיצרה את הדרך אל קיום בטוח ואל השלום – זהו דבר הטמון עדיין בחיק העתיד למרות הסכם השלום עם מצרים.